

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ

УДК 32.019.5

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА НА ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ: ІНФОРМАЦІЙНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ПОЛІТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Ніна Ржевська

*Національний авіаційний Університет
пр. Космонавта Комарова 1, Київ, 03680, Україна
e-mail: rzhevska@ua.fm*

На основі «інформаційної демократії» як нової категорії політичної науки, що виникла в умовах становлення інформаційного суспільства, показано формування категоріального апарату політичної науки. В умовах розвитку систем глобальної комунікації та поширення інформації саме демократія потребує вдосконалення і вирішення питань, які не були розкриті попередніми моделями демократичного розвитку. Сучасний технологічний розвиток вдосконалив політичний процес, політичну систему, прийняття політичних рішень та надав сучасним демократичним режимам більшої «відкритості» і доступності для громадян, моделюючи нові форми участі громадян у політиці.

Ключові слова: інформаційна демократія, інформаційне суспільство, партисипаторність, деліберативність.

Третє тисячоліття демонструє усьому світові реальність, яку теоретики називають «інформаційним» або «постіндустріальним» суспільством. Зміни, що приходять із настанням цієї епохи, настільки вражаючі, що їх вплив на суспільство ототожнюють із процесами неолітичної революції.

Пізнання нової реальності необхідне для створення можливостей часткового контролю над ситуацією, яка має тенденцією до швидких змін і загрожує нестабільністю, а відтак глибокою кризою в усіх сферах суспільного і особистого життя. Ця нова інформаційна ера здатна вирішити багато суспільних проблем, проте вона, часто вирішуючи стару проблему, породжує нову. Зокрема, недопустимим є нехтування того, що суспільні зміни завжди пов'язані з науковим поступом, з тим, що наука в такі моменти завжди теоретично збагачувалась, активно формуючи нові поняття й категорії, в яких виникає постійна потреба.

Зміна ролі та обсягів інформації і технології щодо її поширення та трансформації по-новому привернули увагу до соціальної сфери. Це стало основою для формування нової загальної теорії суспільного розвитку, а також її політичної складової, яка ґрунтується на тому, що на сьогодні найпривабливішою у сенсі ідеалів, цінностей та реальних можливостей може бути демократична модель. Проте в

сучасних умовах, із розвитком систем глобальної комунікації й поширенням інформації, саме вона потребує вдосконалення і вирішення тих питань, що не змогли розкрити попередні моделі демократичного розвитку.

Нова демократія логічно отримала назву “інформаційної”, різноманітні аспекти якої висвітлюються у рамках так званих теорій “e-”, тобто “електронний уряд”, “електронне голосування”, “електронна держава” тощо.

Становлення нової категорії політичної науки й практики стало можливим завдяки появі, формалізації й удосконаленню загальної соціологічної теорії розвитку, що отримала назву інформаційного суспільства, а також завдяки тому, що сучасний технологічний розвиток дав змогу вдосконалювати політичний процес, політичну систему, прийняття політичних рішень, надаючи сучасним демократичним режимам більшої “відкритості” та доступності для громадян, пропонуючи, в свою чергу, нові форми участі громадян у політиці. Саме аспекти нової політичної теорії є предметом нашого дослідження, зокрема місце й роль інформаційно-телекомунікаційних технологій у сучасному політичному процесі та становлення поняття “інформаційної демократії” як політичної категорії.

Розвиток новітніх інформаційних технологій і глобальної комунікаційної мережі великою мірою позначається на політичній сфері. Теорія і практика їх застосування в реалізації громадянських цінностей, реформуванні та трансформації політичних інститутів, що представляють державу, соціальні спільноти та окремих індивідів, свідчить про позитивний характер пристосування цих технологій до політичного життя, що виявляється як на глобальному, так і на національних рівнях.

Із розвитком кабельного телебачення і комп’ютерів з’явилися проекти, автори яких пропонували долати притаманні сучасному суспільству тенденції до приватизму і партикуляризму організацією опитувань і прямої участі громадян через мережу “Інтернет” та електронну пошту в обговоренні найзлогородніших проблем і голосуванні. Виникла спеціальна термінологія, за допомогою якої описували нові можливості прямої демократії (демократії участі) – “телекомунікаційний простір”, “віртуальне співтовариство”, “кібернетичний поліс”, “комунікаційна демократія” (networked democracy).

Наступним кроком було становлення та формалізація нової теорії, що виходила з розуміння сучасного способу розвитку як впливу знання на саме знання, що стає головним джерелом суспільної продуктивності. Іспанський дослідник М. Кастельс назвав цю теорію, а згодом і парадигму нової епохи, інформаційною, зробивши акцент на її специфічності, відмінності від попередніх епох, що полягає у зміні джерел суспільних відносин, у розвитку технології генерування знань, обробки інформації та у символічній комунікації. Ця парадигмальна система набуває чітких ідеологізованих рис, створюючи умови для трансформації суспільної свідомості у бік нового мислення, нових соціальних (мережевих) організацій, нового змісту і типу суспільних відносин.

Усе це разом – парадигма, що формується, і сам розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій створюють підґрунтя для формування специфічного дискурсу суспільства, зокрема політики. Крім того, він набуває характеру дискурсивної теорії демократії нового типу, заснованої на дослідженні інформаційних інтеракцій у політичному просторі.

Цей дискурс передбачає певну діалоговість, інтерактивну зануреність у політичну реальність, трансценденцію віртуальності і ґрунтується на функціонуванні інформаційних потоків, масивів знань в умовах зростання їхніх обсягів та становленні систем глобальної комунікації. В інформаціональному дискурсі наголошується на його принциповій відмінності від попередніх досліджень, яку створюють новітні інформаційно-комунікаційні технології. Інформаційні інтеракції як основа цього дискурсу в сучасних умовах набувають універсального характеру, вони великою мірою визначають феноменологічний зміст людського буття, інтерперсональної комунікації, взаємодії людини і природи. Даній проблемі присвячена велика кількість робіт сучасних вчених у галузі філософії, суспільство- та природознавчої науки. Цей дискурс відкриває широкі можливості для розуміння й інтерпретації сучасних суспільно-політичних процесів, проте через недостатню фундаментальну розробленість нових категорій і методології він ще не набув загальнонаукового значення, зокрема в сфері політичних відносин та реалізації влади.

Сьогодні в науці та практиці транзитних країн спостерігається певна редукція нових понять і категорій, що пов'язано передусім із відсталістю наукових фундаментальних розробок від реального технологічного прогресу, зі спробами інтерпретації сучасних трансформацій мовою застарілих парадигм і теорій, а також з деякими суто кон'юнктурними аспектами (модю, лінгвістичними бар'єрами тощо, замість ґрунтовних наукових імплікацій та глибокого системного аналізу тощо).

Становлення поняття і моделі інформаційної демократії пов'язане передусім з ментальними аспектами людського буття, і актуалізується на рівні зрушень свідомості та формуванні особистісної і масової культури. Тому не можна зводити модель інформаційної демократії лише до технологічних інновацій, процесів комп'ютеризації та поширення масових комунікацій, хоча їх роль у становленні нової теорії незаперечна.

Сучасність та постсучасність (у вигляді можливого інформаційного суспільства) досить гостро ставлять питання сталості розвитку. Сталість глобального інформаційного суспільства ґрунтується на стимулюючих розвитку людини демократичних цінностях, таких як вільний обмін інформацією і знаннями, взаємна терпимість і повага до особливостей інших людей [4]. Це також актуалізує питання розробки політичної теорії інформаційного суспільства, на що претендує саме інформаційна демократія.

Урахування цих обставин і відображає поняття «інформаційна демократія», реалізація якого стала можливою для сучасних суспільств завдяки поширенню інформаційних технологій на соціально-політичний простір. Цей тип народовладдя за сутністю процесу прийняття рішень має партисипаторний (демократія участі) та деліберативний (демократія обговорення) характер, що відкриває нові горизонти реалізації політики в будь-якій країні та в системі міжнародних відносин. Така «міцна демократія» потребує міцних діалогових зв'язків між державою і громадянським суспільством, між урядом і керуванням. Саме новітні інформаційно-комунікаційні технології відкривають перспективи національної і локальної державної політики, що доходить до громадян через Інтернет, електронну пошту і суспільні кіоски інформації, підтверджується певними західними експериментами з електронним голосуванням, електронними посібниками виборця, журі громадянина тощо [6].

Партиципаторність нової демократії полягає в тому, що новітні інформаційно-комунікаційні технології завдяки своєму інструментальному характеру відкривають можливості для реалізації людських прав, волі та інтересів, що є основою прямої демократії. Завдяки новітнім технологіям індивід завжди може отримати будь-яку суспільно- чи індивідуально значиму інформацію та взяти участь у прийнятті політичних рішень. З іншого боку, така демократія апіорі є елітарним типом, оскільки передбачає наявність певних знань, вмінь та навичок, без яких неможлива робота з інформаційно-комунікаційними засобами. Ця проблема може бути вирішена двома шляхами – або певною елітизацією, інтелектуалізацією мас, або традиційним делегуванням повноважень до вузької меритократичної (найкращої, компетентної в цьому випадку) еліти.

Другий аспект ухвалення рішень в інформаційній демократії стосується деліберативності, тобто процедури якнайширшого обговорення суспільно-значущих питань. У світлі сучасних фундаментальних розробок [2, с.48] це не стільки консенсусна теорія демократії, скільки в загальнішому плані теорія конструктивізації міжперсонального (людська комунікація) та трансперсонального (владна комунікація) діалогу на основі високого рівня інформованості суб'єктів щодо суспільно-значимих питань та вироблення й імплементації найоптимальнішого на даний час політичного рішення. У свою чергу, виділення критеріїв оптимальності та ефективності вже належить до галузі кібернетики. Ці поняття загалом становлять систему характеристик і екзистенцій інформаційної демократії як категорії політичної науки та прикладної моделі політики.

Аналіз інформаційної демократії, передбачає з'ясування питання про спільне та відмінне між нею та іншими типами демократій. Інформаційна демократія – це синтетична теорія, яка увібрала в себе найкраще із політичних досягнень людства, за що її критикують як надто ідеалізовану.

В економічному плані цей тип демократії ґрунтується на засадах неолібералізму: балансі вільного ринку та регулюючої ролі держави як медіатора та гаранта дотримання “правил гри”. З іншого боку, інформаційна демократія народжувалася в лоні теорії конвергенції, відтак у ній явно простежується поєднання позитивних здобутків капіталізму, теорії соціалізму та соціал-демократії, комбінація егалітаризму та меритократії [1, с. 44].

По-іншому розглядають теорію національної демократії. Розвиток новітніх телекомунікаційних технологій створив умови для розмивання національних кордонів, наділив транскордонними якостями міцні й динамічні культури, ідеї, цінності, що завойовують нові території. Цей розвиток не заперечує національних культурних особливостей, проте гостро ставить питання їхнього виживання, певним чином екзамує нації на стійкість. Вирішення проблеми – в діалозі культур, певній акультуризації, сприяти якій повинні самі національні держави. Сьогодні неможливий інший вихід, оскільки ізоляціонізм із розвитком комунікацій неодмінно призведе до дисбалансу всередині держави та наступної асиміляції, коли ослаблена культура не зможе адекватно відповідати на виклики глобалізму і бути гідно представленою на мапі майбутнього світу.

Інформаційну демократію можна визначити як елітарний тип народовладдя, що має високий інтегральний характер і ґрунтується на інтелектуальному ресурсі власних суб'єктів та об'єктів. Вона передбачає ефективну організацію

інтерперсональної комунікації на всіх рівнях реалізації влади, є харизматичним типом правління, підкріпленим використанням нових технічних можливостей [5], що відкрилися з появою і розвитком інформаційно-комунікаційних технологій.

Саме ця багатозначність та широта даної політичної категорії зумовлює певні труднощі її визначення, розуміння та інтерпретації. Зазначена категорія практично відсутня в сучасних пострадянських інтерпретаціях глобального інформаційного суспільства, а отже, відсутні підходи щодо її визначення та певної формалізації. Часто її використовують для підсилення загальної теорії інформаційної цивілізації, не даючи чіткого розуміння даного терміна або ж зводячи його лише до відомих "е-".

Інший підхід присутній у західній науці, де цій категорії приділена велика увага в питаннях розробки національних стратегій і тактик переходу до нової цивілізації. Розробляються спеціальні ресурси (сайти, інформаційні кіоски тощо), виходять друковані видання, проте через лінгвістичні бар'єри та недостатню увагу науковців перехідних суспільств до цього питання ми практично не знайомі із цими здобутками.

На Заході згадана теорія зазнає диференції, зокрема, виділяють окремі її компоненти та елементи, проте, зосереджуючись на концепціях окремого елемента, вчені не згадують або ж деформовано трактують саму загальну політичну теорію інформаційної демократії. В західній науці стали загальноприйнятими терміни «е-демократія», «теледемократія», тобто електронна чи цифрова демократія як основа ширшої демократії інформаційної, і їх часто ототожнюють, виділяючи всередині цієї теорії такі питання, як електронний уряд, електронне керування тощо. Це вказує на вибірковий характер, проте ми дотримуємося якомога ширшого трактування інформаційної демократії з огляду на її новий інформаційно-комунікаційний зміст.

Передусім слід відокремити наявні визначення інформаційної демократії від її різновидів або ж елементів. Вони можуть бути позиціоновані за семантичною ознакою: інформаційна демократія як екліктична теорія стосується ментальних особливостей, інтелектуальних ресурсів як мети і засобу водночас; інші категорії – електронна демократія, електронний уряд і т. ін. - наголошують на інструментальному характері цих категорій. Ці поняття мають частковий характер, висвітлюючи лише деякі аспекти нової демократії, тоді як категорія інформаційної демократії є холистичним поняттям, яке включає в себе всі аспекти.

Інструментальний аспект нових категорій важливий для загального розуміння феномена інформаційної демократії. Ці поняття пов'язуються із заходами розширення політичної участі громадян, щоб з'єднати їх один з одним та з їхніми представниками в уряді саме через нові інформаційні та комунікаційні технології [6].

Соціального змісту набуває теорія теледемократії, в широкому трактуванні, через такі функціонально-правові складові: 1) боротьба з небезпекою посилення тенденцій до поляризації і фрагментації суспільства, до використання можливостей контролювати громадян; 2) боротьба з новою дискримінацією, заснованою на обмеженні доступу до комп'ютерних мереж, і на боротьбу з пов'язаними з цим обмеженнями на волю, на політичні і соціальні можливості громадян; 3) свобода слова і зборів у віртуальному просторі (наприклад, в Інтернет); 4) можливість брати участь в економічному житті з використанням комп'ютерних мереж як засобу виробництва; 5) право на приватність: інформація не повинна циркулювати без

дозволу й існує право на заборону доступу до інформації; б) право споживачів на захист від неправдивої інформації [3].

Головною цінністю демократії такого типу є інформація, критерієм демократичності – доступ до інформаційних баз даних, вільної, правдивої, неупередженої та об'єктивної інформації. Гарантом цього виступає система права, заснована на інформаційних чинниках, яка набуває в інформаційну епоху нових рис. Реалізація цього права надає людині інформаційного суспільства нового статусу та можливостей, априорі рівних для всіх.

Повне визначення електронної демократії дав канадійський вчений Стівен Кліфт. На його погляд, е-демократія є використання інформації, технологій зв'язку і стратегій демократичними акторами (державними інституціями, парламентарями, медіа, політичними організаціями, громадянами/виборцями) в межах політичного й управлінського процесів локальних суспільств, країни загалом і на міжнародній арені. Е-демократія припускає, що участь громадянина стала ширшою та активнішою завдяки Інтернету, мобільному зв'язку та іншим технологіям представницької демократії, зокрема через більш партисипаторні чи прямі форми участі громадянина у розв'язанні суспільних проблем [7]. Така інтерпретація наголошує на тактичних, технологічних моментах теорії інформаційної демократії, і засоби політичної комунікації набувають такого яскраво інструментального характеру, як засіб реалізації людських потенціалів та їхніх спільнот.

Інформаційна демократія – це багатовимірна, багатоаспектна теоретична конструкція, що детермінується ментальними та технологічними зрушеннями сучасності, глобальними процесами удосконалення процесів виробництва, обробки, систематизації і використання інформації та її масивів, формуванням глобальної інформаційно-комунікаційної інфраструктури світу, держави, людського буття. Породжена технологічним прогресом і сповнена глибокого соціального змісту, категорія “інформаційна демократія” є ефективним і оптимальним втіленням новітніх інформаційних та комунікаційних засобів у політичну сферу на засаді демократичних ідеалів, цінностей і норм як найпрогресивніших соціальних досягнень людства.

Інформаційна демократія є ідеальною гіпотетичною моделлю політичної складової майбутньої цифрової епохи, яка заснована на цінностях інформації в поєднанні з “соціалізованими” технологіями автоматизації і комунікації. Ці технології і комунікації означають вільний доступ кожного громадянина до будь-якої суспільно-політичної інформації з використанням політико-інформаційного сервісу; дійсне право та реальну можливість розпоряджатися всіма благами і глобального, і локального суспільства та брати участь в ухваленні важливих політичних рішень; структуру, в якій, завдяки цим технологіям, забезпечується реалізація рівності усіх перед законом і взаємна відповідальність соціально-політичних елементів системи.

Такий тип демократичного розвитку не набув глобального характеру, оскільки йому притаманні риси домінуючої парадигми політики. Проте на сьогодні це досить реальна альтернатива поступу в майбутнє, місія із реалізації якої покладена на сучасне покоління дослідників, які повинні забезпечити цей процес науковим та обґрунтованим змістом, та громадян країни, яка хоче бути гідно представленою у глобальному світовому просторі. Ці аспекти інформаційної демократії детермінують мобілізаційні процеси трьох рівнів у сучасному суспільстві: макрополітичному, медіаційному та мікрополітичному. На рівні макрополітики вони пов'язані з

провідною роллю держави як правового гаранта та ефективної виконавчої системи позитивної стратегії розвитку суспільства. Медіаційний рівень є окремою науковою спільнотою, що виконує посередницькі функції, і, по-перше, дає об'єктивне наукове обґрунтування суспільно-політичної стратегії, генеральної лінії якої повинна дотримуватися держава, а, по-друге, на ґрунті виробленої теорії описує та інтерпретує сучасні трансформаційні процеси для рівня мікрополітики. Для цього рівня характерні зрушення на рівні свідомості окремого громадянина, певної інтенціонально-політичної рефлексії та саморефлексії у загальних буденних категоріях, що їх редукує для цього рівня наука. Лише в збалансованому, гармонійному поєднанні та функціонуванні цих рівнів можливий якісний перехід до стійкого глобального інформаційного суспільства, яке визначається рівними можливостями розвитку всіх його підсистем, від людини до держави та суспільства в цілому.

Викладене дає змогу стверджувати про достатню репрезентативність нової політичної теорії суспільного розвитку, що може стати відповіддю на довготривалу системну кризу, в якій опинився сьогодні весь світ і яка дедалі більше посилює цифровий розрив між різними акторами світового політичного процесу. Не враховувати цього – величезна помилка, особливо для перехідних систем, яка означає надовго закріпити за собою місце аутсайдера, що все більше залежить від інших політичних систем та культур, поступово асимілюючись і зникаючи як культурно-політична одиниця з нової мапи світу, що її креслить сучасна глобалізація.

Список використаної літератури

1. *Бунге М.* Холотехнодемократия : альтернатива капитализму и социализму / М. Бунге // Вопросы философии. – № 6. – 1994. – С. 42–46.
2. *Бусова Н. А.* Делиберативная модель демократии и политика интересов / Н. А. Бусова // Вопросы философии. – № 5. – 2002. – С. 44–54.
3. Информационное общество и демократия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iatp.org.ua/cen/libr/kuzmenko.html>.
4. Окинавская Хартия Глобального Информационного Общества [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iis.ru/events/okinawa/charter.ru.html>.
5. Современное государство и вызовы постиндустриального общества [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.law.net.ru/stat_is/2a.htm.
6. e-democracy Programme [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.edemocracy.gov.uk/eDemocracy.htm>.
7. *Steven Clift* [Електронний ресурс] / Steven Clift. – Режим доступу : <http://www.publicus.net/>

*Стаття: надійшла до редколегії 3.06.2009
прийнята до друку 24.09.2009*

THE INFORMATIONAL SOCIETY INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE POLITICAL SCIENCE CATEGORICAL APPARAT: INFORMATIONAL DEMOCRACY AS A POLITICAL CATEGORY

Nina Rzhevskia

*National Aviation University
Kosmonavta Komarova ave. 1, Kiev, 03680, Ukraine
e-mail: rzhevskia@ua.fm*

The example of informational democracy as a new category of political science which appeared in time of the information society formation was used. It also showed the process of the categorical apparatus of political science formation. Nowadays in time of the global communication and the spread of information one should know that democracy has to be developed. Moreover some problems are to be solved. There are such unsolved problems which couldn't properly show some previous models of democracy development. The modern technological development gave an opportunity to improve the political process, political system, taking new political decisions. And at the same time the modern democratic regimes have a chance to become much more open and accessible for the citizens. So, the citizen can have some new forms and opportunities of taking part in politics. These very aspects of the new political theory we were trying to clear up.

Key words: informational democracy, informational society, participation, deliberating.

ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА НА ФОРМИРОВАНИЕ КАТЕГОРИАЛЬНОГО АППАРАТА ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ: ИНФОРМАЦИОННАЯ ДЕМОКРАТИЯ КАК ПОЛИТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ

Нина Ржевская

*Национальный авиационный Университет
пр. Космонавта Комарова 1, Киев, 03680, Украина
e-mail: rzhevskia@ua.fm*

На основе «информационной демократии» как новой категории политической науки, которая возникла в условиях становления информационного общества, показано формирование категориального аппарата политической науки. В условиях развития систем глобальной коммуникации и распространения информации именно демократия требует совершенствования и решения вопросов, которые не были раскрыты предыдущими моделями демократического развития. Современное технологическое развитие усовершенствовало политический процесс, политическую систему, принятие политических решений, и предоставило современным демократическим режимам большей «открытости» и доступности для граждан, моделируя новые формы участия граждан в политике.

Ключевые слова: информационная демократия, информационное общество, партисипаторность, делиберативность.